

Критичко издање дела Анице Савић Ребац

Дух хеленства / Аница Савић Ребац. Прир. Мило Ломпар и Ирина Деретић. –
Београд: Службени гласник, 2015. – 951 стр. ; 24 цм. – (Библиотека Службени гласник. Колекција Посебна
издања) ISBN 978-86-519-1831-8

Књига која је пред нама представља ново, критичко и свеобухватно издање филозофских, естетичких, поетичких и критичких списа Анице Савић Ребац, без сумње једне од најинтелигентнијих и најобразованијих Српкиња свих времена. Приређивачи су Мило Ломпар и Ирина Деретић, чији је стручни и интелектуални ангажман увелико познат и признат у српској и међународној јавности, док публикацију потписује једна од наших највећих издавачких кућа, Службени гласник. Већ ти подаци сугеришу да се ради о издању које завређује пажњу читалаца уопште, али и филозофске и књижевнотеоријске стручне публике.

У односу на претходна издања – превасходно у односу на издање Даринке Зличић на које су се приређивачи ослањали – уређивачки рад Ломпара и Деретићеве уноси извесне, не безначајне новине. На првом месту, текстови који су се до сада налазили у различитим публикацијама први пут су тематски обједињени и систематизовани, за шта треба захвалити Милу Ломпару, који је написао и обиман, минуциозно-аналитички и на местима полемички предговор, изневши дубински и херменеутички плодан увид у стваралаштво Анице Савић Ребац.¹ Затим, додат је један текст о Томасу Ману (предговор српском издању његових *Изабраних дела* из 1929. године) и изабрана је српска верзија једног текста о Његошу, док се Зличићева определила за енглеску. Но, разлике у односу на претходна издања тичу се и језичких и стилских интервенција. Док се на једној страни настојало на очувању стила Анице Савић Ребац (правописна прилагођавања су минимална), на другој – и то је, по нашем мишљењу, најзначајнија особеност и предност *Духа хеленства* у односу на друга слична издања – сви грчки цитати који се јављају у текстовима опскрбљени су преводом, а приређивачи су унели и термилошке, текстуалне и интерпретативне напомене које знатно олакшавају читање текста. Упркос софистицираној поетској интонацији својих радова, Аница Савић Ребац је, будући класични филолог по образовању, држала до научне строгости, па су грчки наводи у њеним радовима веома чести. Захваљујући преводилачком ангажману Ирине Деретић, многи од њих први пут су приближени читалачкој публици, а научној заједници је на тај начин умногоме олакшано интегрално захватање идеја Анице Савић Ребац. Деретићева је, осим тога, унела и мање исправке у ауторкине преписе грчких извора, као и у саме цитате, што је назначено напоменама уз текст. При томе, напомене приређивача јасно су одвојене од напомена саме ауторке, па је текст све време прегледан.

Пред нама је, дакле, тематски и стручно заокружено, прегледно и јасно структурисано, приређено дело једне од најзначајнијих српских интелектуалки, које Ломпар у предговору са правом назива „полихистором” и „теоретичарком идеја”. *Дух хеленства* садржи 874 стране ауторског текста, у три главна поглавља: „Предплатоновска еротологија”, „Студије и огледи”, који чине централни део издања, те „Античка естетика и наука о књижевности”, а укључена је аутобиографија Анице Савић Ребац. Публикација садржи и предговор, напомену приређивача, библиографију од 44 примарне библиографске јединице и садржај.

Прво поглавље, „Предплатоновска еротологија”, текст је докторске дисертације коју је

¹ Мило Ломпар, „Аница Савић Ребац као историчар идеја”, у: Аница Савић Ребац, *Дух хеленства*, прир. Мило Ломпар и Ирина Деретић (Београд: Службени гласник, 2015), 5–63.

Аница Савић Ребац одбранила 1932. године на Филозофском факултету у Београду. Састоји се од ауторкиног увода и потпоглавља: „*Κάλλιστος*”, „Од Хомера до Хесиода”, „Двоструки Ерос”, „Демијург”, „Афродита Хармонија”, „Ерос и човек”, „Страст и мудрост” и „Фанес и свет”. Друго поглавље, „Студије и огледи”, подељено је на два главна тематска сегмента: „Студије и огледи из античке књижевности” и „Студије и огледи из светске и српске књижевности”. У првој тематској целини могу се наћи ауторкини текстови о платонској и хришћанској љубави, о љубави у Спинозиној филозофији, студија о поменутом појму „*κάλλιστος*” (са немачког превела Александра Живковић), затим огледи о мистичкој и трагичкој мисли код Грка, о античкој демократији и социјалним проблемима, али и значајне студије о Лукрецију, огледи о хеленским видицима, Софокловој *Антигони*, римској књижевности итд. Други тематски сегмент другог поглавља, „Студије и огледи из светске и српске књижевности”, садржи књижевно-критичке текстове о Томасу Ману („Томас Ман и *Зачарани Брег*”, „Томас Ман и проблем уметника”, „Томас Ман, неколико црта за портре”, „Томас Ман и проблематика наших дана”, „О педесетогодишњици *Бундерброковић*”, „Постанак једног песничког дела”), Штефану Георгеу, Шелију („Шели и универзални лиризам”, „Перси Б. Шели као велики песник социјализма”), фон Клајсту, Гетеу („Гетеов хеленизам”); затим, о Његошевој *Лучи Микрокозма* („Песник и његова позиција”, „Његош и богомилство”, „Његош, Кабала и Филон”, „Библија и Енох” и „Његош и Ориген” – последња два текста у преводу са енглеског Александра Петровића), о Јовану Дучићу, Милици Стојадиновић Српкињи, Лази Костићу („Лаза Костић као тумач поезије Змајево”, „О једној песми Лазе Костића”), те о Јовану Јовановићу Змају, Светозару Ђоровићу итд. Тематски сегмент такође садржи и ауторкин полемички одговор на приказ њеног препева Гетеовог *Фауста* („Око препева Гетеова *Фауста*”), као и кратки критички осврт на Шантићев препев Хајнеове поезије („Алекса Шантић: *Из Хајнеове лирике*”) и Половинин превод *Флорентинских ноћи* („*Флорентинске ноћи*”).

Треће поглавље носи назив „Античка естетика и наука о књижевности” и то је филозофски и интерпретативно најзахтевнији текст *Духа хеленства*. Поглавље садржи ауторкин увод, затим потпоглавље „Основе и почеци”, у оквиру којег се Аница Савић Ребац бавила настанком хеленске концепције лепоте, Хомером и наивном аутоматизацијом поезије, као и митско симболском поетиком; ту су и потпоглавља „Пиндар и уметност као лирска визија”, „Први сукоб филозофије и поезије”, „Интермецо о музици”, „Аристофан и поезија у демократији или прва одбрана поезије”, „Теорије првих теоретичара”, велика тематска целина о Платону и на крају „Поглед на Аристотела”. За потребе овог приказа изабрали смо да укратко представимо неке од мотива тематског сегмента последњег поглавља коју је Аница Савић Ребац посветила „сфинги Платона”, прихватајући на тај начин и сама Ничеову чувену карактеризацију овог филозофа.

Потпоглавље „Платон” садржи текстове: „Сократ и трагедија или етичко-политичка позадина Платонове естетике”, „Ерос и идеје или о метафизичкој позадини Платонове естетике” и „Платонова поетика”. Као што се може видети, ради се о покушају интегралног захватања Платонове теорије лепоте, те теорије уметности. Суверено демонстрирајући полихисторску ерудицију, Аница Савић Ребац повезује дијалектички, социолошки и психолошки метод у идентификовању и истицању друштвеног, те интрапсихичког момента у Платоновом одбацивању трагедије. Оно је било мотивисано педагошким побудама и засновано на критици непожељних, „театрократских” афеката: „Платон замера трагичарима да вуку државе у тираније (! – прим. А. С. Р.) и демократије, ту је у другој, много озбиљнијој тачки замерке, отворено открио тај најнепосреднији и најактуелнији мотив своје борбе против трагедије”². Наиме, „један од пресудних разлога што Платон није хтео трагедију и њену синтезу [...] у демократији, био је, дакле, тај што није хтео демократију”³. Ово једноставно и ефектно (раз)решење социјалног момента Платонове јетке критике уметности

² Аница Савић Ребац, „Платон“ у: Аница Савић Ребац, *Дух хеленства*, прир. Мило Ломпар и Ирина Деретић (Београд: Службени гласник, 2015), 851–852.

³ *Ibid.*, 863.

као *de facto* демократске уметности, ауторка је извела пажљиво и поступно, али без страха. Исто је учинила и када је, будући и сама песник и наступајући у одбрану песништва и аутономије уметности уопште – ничеовски *par excellence* – учила да Платонову осуду трагедије треба тумачити из његовог ресантимана због „ограничења [...] песничке обдарености”, које је „осетио [...] свакако још у раној младости”⁴. Тај ресантиман, по Аници Савић Ребац, чак претеже у односу на Платонову социјалну озлојеђеност због осуде Сократа на смрт у демократском режиму.

Иако Платона никада не тумачи једнострано, често упозоравајући да се ради о комплексној личности, Аница Савић Ребац није страховала да ту личност посматра интегрално и да уђе са њом у отворен, равноправан дијалог, нити је страховала од бескомпромисне полемике. Када је критиковала Платоново спутавање уметности зарад општег, државног добра, називала га је „реакционаром”. При томе је све време пажљиво пратила нит препора између поезије и филозофије и принципијелно није одбацивала захтев филозофије и филозофа да творе нову, филозофску уметност – напротив; оно чему се противила било је одрицање слободе уметницима. С тим у вези, врло проницљиво је учила да је и сâм Платон заправо био „прикривени аристофаничар”, те да је велики део свог стила дуговао управо ономе што је жестоко критиковао.

Међутим, најдаље домете мишљења Аница Савић Ребац показала је у теоријској анализи Платоновог парадокса, који је артикулисала кроз слику „бизарне одвојености” и супротстављености Платоновог учења о лепоти и његове теорије уметности, тј. као чињеницу да „његова доктрина о лепом стоји и с ове и с оне стране уметности – као Лепота видљивог, материјалног света, и као Идеја – али [...] кроз уметност не пролази”⁵. У обради проблематике Платонове естетике случују се сви зраци њеног интелекта и ту Аница Савић Ребац наступа не више само као естетичар, теоретичар књижевности и уметности, класични филолог итд., већ као филозоф, истински дијалектичар најпрегнантнијег, хегеловског типа. Приступајући естетичком проблему лепоте истовремено синхронијски и дијахронијски – кроз дијалектичку трансформацију и очување идеје лепог од орфизма, преко платонизма, па све до модерне, она одбија касиреровску констатацију о апсолутној платоновској одвојености форме од естетике и превасходној везаности Платонове идеје лепог за епистемологију. Насупрот томе, „ћорсокак” из X књиге *Државе* у којој се уметност критикује због миметичке природе а уметнички објекти дисквалификују као „другоразредна” бивства, подражавања самих подражавања, Аница Савић Ребац разрешава преко дијалога *Тимај*. Она повлачи паралеле и указује на очуваност орфичко-платоновског Ероса и његово продужење, кроз трансформацију, у идеји демијурга – градитеља Платоновог геометријског космоса, показујући на тај начин да „проблем корелације лепоте и уметности постоји бар *латентно* свуда код Платона”⁶. Придавањем естетских квалитета геометријски изграђеном космосу *Тимаја*, чији су основни елементи заправо правилне полиедарске структуре, Платон је, према њеном мишљењу, демијургу дао оно што је одрекао људским уметницима – стварање по непосредном узору идеја, формирајући представу о богу као уметнику а о његовој творевини као уметничком делу.⁷ На тај начин, закључује Аница Савић Ребац, „Платон је овде савршено ускладио две представе јер признавање стварности и чак божанског порекла материјалном космосу у исти мах условљава и захтева концепцију симетрије као 'основа лепоте', док лепота у *Гозби* и *Федру* нема друге основе него Идеју лепоте”⁸.

Крајње домете платоновске естетике ова ауторка са правом је идентификовала у модерној уметности кубизма, Де Стијла и неопластицизма. Томе бисмо могли додати и руску авангарду спочетка прошлог века и посебно његову идејну предводницу – супрематизам Казимира Маљевича, који је овај уметник, у различитим издањима текста „Супрематизам” из

⁴ *Ibid.*, 862.

⁵ *Ibid.*, 864, 865.

⁶ *Ibid.*, 878, подвукла А. С. Р.

⁷ *Ibid.*, 880.

⁸ *Ibid.*, 881–882.

1915, 1916, 1919. и 1920. године, окарактерисао као чисто филозофско, беспредметно стваралаштво, као чисту форму. Ово је само једна од актуализација античког мишљења на које нам Аница Савић Ребац непрестано скреће пажњу – најпре кроз филозофију и теорију књижевности, тачније, кроз естетику, и коначно кроз промишљање уметности и уметност саму. По томе се види да је она заправо била и мислилац савремености, иако је несумњиво и до краја остала привржена антици. Но, пре и више од сваке привржености, њен ум је био рефлексиван и као такав – стваран и безвремен. *Дух хеленства* је књига која нам приближава тај ум у свој његовој инспиративности. Захваљујући напору приређивача и издавача, то нам је омогућено на тематски заокружен и системски начин. Стога ова књига, по нашем мишљењу, завређује потпуну пажњу како стручне, тако и шире читалачке јавности.